

Ancient traditions and socio-psychological reasons for suicide in a developed society. History and today (traditions of ancient peoples and modernity)

Ziyodullo ELOV¹

Bukhara State university

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2021

Received in revised form

15 September 2021

Accepted 20 October 2021

Available online

15 November 2021

Keywords:

suicide,
ritual,
China,
India,
Old Testament,
Code of honor,
shaman,
evil spirit,
Roman law,
Renaissance,
samurai,
movement.

ABSTRACT

The article deals with the problem of suicide, which has become one of the most acute problems of modern society. As well as its negative impact in the history of mankind. Analysis of the causes and factors leading to suicide in the traditions of different peoples.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss10/S-pp169-173>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Doctor of philosophy of psychology (PhD), department of psychology, Bukhara State university, Bukhara, Uzbekistan.

Қадимги халқлар урф-одатлари ва ривожланган жамиятда ўз жонига қасд қилишнинг ижтимоий психологик сабаблари. Тарих ва бугун (қадимги халқлар урф – одатлари ва бугунги замон)

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

суицид,
ритуал,
Хитой,
Ҳиндистон,
Қадимги Аҳд,
Ор-номус кодекси,
шомон,
ёвуз рух,
Рим қонунлари,
ренессанс,
самурай,
ҳаракири.

Мақолада жамиятнинг бугунги кундаги долзарб муаммоларидан бўлган суицид масаласи ва унинг инсоният тарихидаги салбий хусусиятлари ҳақида фикр юритилган бўлиб, унда турли халқлар урф-одатларидаги суицид ҳолати омилларга тўхталиб ўтилган.

Древние традиции и социально-психологические причины самоубийства в развитом обществе. История и сегодня (традиции древних народов и современность)

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

самоубийство,
ритуал,
Китай,
Индия,
Ветхий Завет,
Кодекс чести,
шаман,
злой дух,
Римское право,
ренессанс,
самурай,
движение.

В статье рассматривается проблема суицида, которая стала одной из самых острых проблем современного общества. А также ее негативное влияние в истории человечества. Анализ причин и факторов приводящие к суициду в традициях разных народов.

Қадимги дунё халқлари орасида урф-одатга айланган ўз жонига қасд қилиш маросими (ритуал) мавжуд бўлган. Биринчи навбатда, бу ҳолат ўзини кўнгилли равишда худоларга қурбонлик қилиш бўлиб ҳисобланган.

Қадимги Хитой ва қадимги Ҳиндистонда бу ҳолат яқин даврларга қадар содир этилиб келинганлигини тарих гувоҳлайди.

Ор-номус кодекси контекстида эркакларнинг ўз жонига қасд қилишлари кўринишидаги ҳулқ-атвор кўринишлари Қадимги аҳдда баён этилган, барча маданиятларда мавжуд бўлган ва бугунда ҳам содир этилиб келинмоқда. Бундай ҳолатлар, айниқса, ҳарбийлар ва ҳокимият вакиллари орасида кенг тарқалган. Кўплаб ҳарбий жамиятлар масалан, викинглар ўз жонига қасд қилишга ҳурмат билан қарашган.

Япон маданиятида ўз жонига қасд қилиш муқаддаслик гардиши билан қамралган ва ҳар доим маросим ҳарактерига эга бўлган. Бугун ривожланган япон миллати орасида суициднинг янги кўриниши пайдо бўлаётганлигини кўришимиз мумкин. Япон ёшлари орасида бугун жамиятда ўз ўрнини топа олмаганлиги ёки яхши иш жойига эга бўлмаслик, моддий ўзини қоплай олмаслик натижасида ўзини ҳаракатланиб келаётган поезд тагига ташлаб ўлдириш ҳолати кўпайиб бормоқда. Тадқиқотларда иштирок этган 100 га яқин япон ёшлари бу жараён энг самарали йўллигини, яъни суицидентнинг ўлими маълум вақт бошқаларга зарар келтириши *(ишга кечикиб бориш, ўлган шахсни бир муддат ўйлаб юриш ва б.қ.)* бу унинг ютуғи эканлигини таъкидлашган.

Ўз жонига қасд қилиш Осиё, Африка, Жанубий Америка қабиалари орасида “ёмон ҳолат” ҳисобланган. Уларнинг эътиқодига кўра, суицидентнинг ўлиmidан сўнг зарар келтириши мумкин бўлган ёвуз кичик руҳ пайдо бўлишига ишонилган. Шомон маданиятига кўра, қадимдан ва ҳозирга қадар суицидент ўз қариндош-уруғларининг азобловчисига айланади, деб ишонилади.

Қадимги Юнонистон (Греция) қонунлари жинойтчиға оммавий қатлни ёки ўз жонига қасд қилиш имкониятини берган. Уларнинг тушунчасига кўра, шахс танлаш ҳуқуқига эгалиги инобатга олинган. Юнон фалсафасида ўз жонига қасд қилиш муаммоси илк маротаба назарий асосланиб, илмий талқин топган. Пифагор ҳаётни Тангри томондан берилган инъом сифатида кўриб, инсон унга бўйсунити лозим деб уқтирган. Унга бу каби хулосаға келиши учун сонлар назарияси сабаб бўлган. Арасту суицид ҳолатини давлат мақсадларига қарши қаратилган ҳаракат сифатида баҳолаган, бу каби ҳаракат жазоланиши шарт, деб ҳисоблаган. Афлотун қарашлари юқоридаги икки назарияни бирлаштирган.

Қадимги Рим тарихида ҳам ўз жонига қасд қилиш ҳолатларини жуда кўплаб учратиш мумкин. Катон, Антоний, Сенека ва бошқалар Қадимги Рим тарихида ушбу ҳолатни содир этишган. Сенека император Нероннинг буйруғи билан оёқ томирларини кесиб, ўз жонига қасд қилган. Рим Қонунлари суицид жараёнини қораласа-да, бироқ четдан уни рағбатлантириб келган.

Ўз жонига қасд қилишни IV асрда авлиё Августин биринчи бор қоралаб чиққан. У суицидни диний таълимот шаклини бузувчи қотиллик, деб ҳисоблаган. Авлиё Августин суицидни қоралаган ҳолда тўрт далил келтирган:

Инсон айбдор инсон ҳуқуқига эга эмас *(айби бўлмаган ҳолда айбдордек ўлиши мумкин эмас)*.

Ўз жонига қасд қилувчи ўз жонини олар экан, у инсонни ўлдиради.

Софдил руҳ барча азоб ва уқубатларни енгиб ўтади.

Ўз жонига қасд қилган гуноҳкорларнинг энг ёмони сифатида ўлади.

Фома Аквинский XIII асрда ўз жонига қасд қилишни уч поступал асосида қатъий қоралаб, уни қуйидаги сабабларға кўра нотўғри ҳаракат деб ҳисоблаган. Ўз жонига қасд қилиш табиат қонунининг бузилиши бўлиб, унга кўра ҳар бир табиий нарса ўз мавжудлигини сақлаши зарур ва ўзини севиши лозим. Бу ахлоқ қонунининг бузилишидир, чунки бу ҳолат натижасида инсон ўзи бир қисми бўлган жамиятға зиён етказади. Ўз жонига қасд қилиш Тангри қонунининг бузилиши бўлиб, унга кўра инсон бўйсунити лозим ва ҳаётдан маҳрум қилиш ҳуқуқи фақатгина Худонинг ишидир:

Ўрта асрларда христиан черковлари ўз жонига қасд қилиш ҳолатини қаттиқ қоралаб, ушбу ҳолатға қотилликдан кўра мурасасиз муносабатда бўлган. Ўрта аср Европасида ўз жонига қасд қилувчилар жинойтчи ҳисобланган. Уларнинг жасад-лари йўллар кесишган жойларда (чорраҳа) дафн қилинган.

Европа уйғониш (ренессанс) даврига келиб, биринчилардан бўлиб, Англия ва Францияда инсон ва унинг ҳуқуқлари ҳақида фикрлар билдирила бошланди. XVI асрда француз файласуфи Монтель антик давр файласуфларининг суицид ҳақидаги фикрларини қайта жонлантирди. Ф. Вольтер ўз жонига қасд қилиш муаммосига рационал ёндашувда бўлиб, унинг намоён бўлишида психологик таркибнинг аҳамиятини қайд этиб ўтди. Ж.Ж. Руссо ўз жонига қасд қилиш муаммосини романлаштирди.

Турли мамлакатларда ўз жонига қасд қилганларга муносабат турлича бўлган. Қадимги Афина ва Фивада ўз жонига қасд қилувчиларнинг қўллари кесиб ташланган. Христиан дини шаклланигандан сўнг бунга қарши ҳақиқий кураш бошланган. Англияда ўз жонига қасд қилувчилар **(1961-йилгача ўз қонунларида суицидга доир моддани сақлаб келган охириги мамлакат ҳисобланади)** ўғри ва қароқчиларга тенглаштирилган, ўз жонига қасд қилган одам тирик қолган тақдирда ҳукумат бу ишни ўзи яқунлаган. Дания ўз жонига қасд қилувчи одам тирик қолган тақдирда у деразадан ташқарига олиб чиқилиб, халқ орасида ёқилган. Россияда ўз жонига қасд қилувчилар шаҳар бўйлаб от думига боғланган ҳолда судралган. Эскимосларда қарияларнинг тундрага кетиб, ўша ерда музлаб ўлиши анъанага айланган. Суицид ҳолатига ҳар бир дин ўзича ёндашади. Масалан, Ҳиндистонда то XIX аср охирига қадар рақиға эри ўлганидан сўнг ўзини куйдириши шарт (сати) ёки араб эртаклари бўлмиш “Минг бир кеча”даги Синбад саргузаштларида рақиға эридан олдин ўлса, иккаласини тириклайин ғорга ташлаб юборишар экан. Япон миллати зодагонлари (Самурай) ўз шаънини, ор-номусини сақлаш мақсадида ўзларининг қоринларига қилич тиқиб ёки унга йиқилиб, ўз жонларига қасд қилишади. Бу жараён япон халқларида **ҳаракири** деб аталади.

Агар диний нуқтаи назардан оладиган бўлсак, ҳеч бир дин ўзини ўзи ўлдиришни оқламайди. Насронийлик динига биноан, инсон ўз қилмишлари учун руҳий азоб чекмаслиги кераклиги, черковга бориши ва диний ходим олдида қилган гуноҳларига иқдор бўлиши уқтирилади (исповедь). Агар инсон қилган қилмишлари учун узр сўраса, руҳияти чўкмайди ва ўз жонига қасд қилмайди, деб ҳисоблашади. Ота-боболаримиздан қолган Ислом динида ўзини ўзи ўлдириш қаттиқ қораланади. “Кимки шу дунёда ўзини нима билан ўлдирса, Қиёматда азоби ўша билан бўлади”, – дейилади ҳадиси шарифда. Ўзини ўзи ўлдириш шариатда улкан гуноҳ ҳисобланади. Дунё статистикасига кўра, насроний ва бошқа динларга эътиқод қилувчи халқлар орасида мусулмон динига эътиқод қилувчи халқларга нисбатан ўз жонига қасд қилиш ҳолати анчайин юқори ҳисобланади.

Шаҳарда яшовчи аҳоли қишлоқ аҳолисига кўра суицид ҳолатини кўпроқ содир этиши кузатилади. Бунга шаҳардаги одамнинг ўзини ёлғиз ҳис этиши, ҳеч кимга кераксиздек бўлиб қолиши сабабдир. Турмуш даражаси билан ўз жонига қасд қилганлар орасида ҳеч қандай боғлиқлик аниқланмаган. Масалан, Европанинг ривожланган ва бой мамлакатларидан бири Швеция бир неча йилдирки, суицид содир этиш бўйича дунё рейтингини бошқариб келмоқда.

Халқлар орасида суициднинг сабабларини боғлаб берувчи турли қарашлар мавжуд:

Суицидни руҳий касал одам амалга оширади. Лекин тадқиқотлар кўрсатишича, ўз жонига қасд қилганларнинг 80-85 фоизи соғлом кишилар.

Суициднинг олдини олиш мумкин эмас. Бироқ инқироз даври вақтинчалик ҳолатдир. Бу вақтда атрофдагиларнинг ёрдами, эътибори ва қўллаб-қувватлаши зарур. Ўз жонига қасд қилишга мойил инсонлар бор, лекин ҳамма нарсга вазиятга ва унинг шахсий баҳолашига боғлиқ.

Инсон суицид содир этишдан олдин атрофидагиларга бу ҳақида айтади. Афсуски, кўпинча, атрофидагилар буни ҳазил деб ҳисоблашади. Аффектив ҳолатларни ҳисобга олмаганда, кўпинча, суицидентлар бу ҳақида атрофидагиларга айтишган.

Суицид ҳақидаги фикр олдиндан тайёргарликсиз кутилмаганда тўсатдан келади. Лекин, таҳлил кўрсатишича, инқироз даври бир ҳафта, бир ой ва йиллаб бўлиши мумкин.

Агар инсон ўз жонига қасд қилишга ҳаракат қилиб кўрган бўлса, буниникинчи бор такрорламайди. Бироқ қайта такрорлаш хавфи жуда юқори бўлади, айниқса, биринчи ва иккинчи ойларда.

Ўз жонига қасд қилиш наслдан-наслга ўтади. Бироқ бу – исботланмаган фикр.

Агар бир иш билан мунтазам банд бўлинса, ўз жонига қасд қилиш фикри ҳеч қачон туғилмайди. Бу нотўғри.

Кучли шахсларгина ўз жонига қасд қила олади. Лекин заиф ва кучсиз шахслар ҳаёт қийинчиликларидан қўрқади (Япон маданияти).

Кўриниб турибдики, одамларнинг суицид ҳақидаги фикрлари доим ҳам тўғри эмас. Бу эса аҳоли орасида суициднинг олдини олиш бўйича амалга оширилаётган ишларни янада қийинлаштиради. Шу сабабли суициднинг олдини олишда таълим-тарбия жараёнидан унумли фойдаланиш зарур.

Доим атрофимизда биз билан бирга бўлган яқинларимизга эътиборли бўлишимиз, уларни тинглай олишимиз лозим. Шундагина бу руҳий иллатнинг олдини олган ва, энг асосийси, кишиларнинг руҳан эзилишининг олдини олишга эришишимиз мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

- [illegible]